

גליל
בניין: 101
גליל

תמונת התקליטייה בגל"צ

נסיכה במלבושים מרוכזים*

בספרו גלי צה"ל בוחן פרופ' אורן סופר כמה מהמוסכמות הברורות מאליהן שהנחו את גלי צה"ל לאורך השנים. בין מסקנותיו: העליבות הפיזית של תחנת השידור משרתת אותה במציאות תקשורתית ופוליטית משתנה; כניסת נשים לתחום הסיקור החדשותי נבעה בראשיתה מחוסר ברירה: צמצום הצבת הגברים בתחנה; ואם לשפוט על פי ניסיון העבר, עוד רחוקה הדרך עד לחיסול התחנה. סיפורה של אנומליה תקשורתית.

* הכתבה התפרסמה לראשונה בגיליון כתב העת ידיאו"פ 5. אנו מפרסמים אותה שוב לזכרו של פרופ' אורן סופר שנפטר השנה.

7

פרופ' אורן סופר, שספרו גלי צה"ל יצא לאור ב־2015, יש תיאוריה מורכבת סביב עליבותה הפיזית של תחנת הרדיו הצה"לית. במחקרו הוא מסיק כי המחסור בתקציב ובכוח אדם, דלות הציוד, המבנה המט לנפול והשכר הנמוך שמציעה התחנה לשדרה (גם לאזרחים ואפילו לטאלנטים הבכירים שבהם), לא זו בלבד שאינם חותרים תחת הישגיה העיתונאיים ושיעורי ההאזנה שלה, אלא אף במידה רבה מאפשרים אותם לאורך זמן. "התבוננות על מתקני הטלוויזיה והרדיו הציבוריים (קול ישראל וערוץ 1) מביאה למסקנה שהעליבות מייצגת לפחות חלק מהכישלון שלהם. ככל שהכישלון והמשבך עמוקים יותר כך העליבות הפיזית

צילום: גדעון מקוביץ

העליבות כמטבע הצלחה.
פרופ' אורן סופר

גדולה יותר. המתקנים הראשיים של הטלוויזיה הישראלית ברוממה ירושלים ובתל אביב נראים כאילו לא שינו בהם דבר זה עשרות שנים. המתקנים משקפים את המצב, את הבעיות ואת האווירה.

"בגלי צה"ל המצב הפוך. מצבה הפיזי גרוע בהרבה מתחנות רדיו אחרות, בוודאי אלה האזוריות הנהנות ממתקנים חדישים יחסית. אבל בגלי צה"ל העליבות נתפסת כמעלה, הילה ייחודית של עשיית רדיו, ונחשבת סגולה לאריכות ימים. המפקדים לשעבר של התחנה מדברים על הבניין כ'פח אשפה', 'חירבה', 'מקום מוזנח'. הם מתייחסים לבניין ברחוב יהודה הימית ביפו כ'החור הזה'. אבל הטון הוא מעין טון של גאווה, הנגדה בין ההזנחה הפיזית להצלחה המקצועית. גאוות היחידה של גל"צ מבוססת על משוואה שגורסת כי למרות העובדה שמדובר בתחנה ללא משאבים, שמשדרת ממבנה מוזנח ומצ'וקמק ביפו עם גרפיטי על הקירות, מצליחים לייצר כאן את הרדיו המואזן והטוב ביותר בישראל."

האם טענתך היא שאלמלא הפשטות והעליבות הפיזיות בגל"צ היא לא הייתה שורדת? שדלות החומר היא מעין תנאי הכרחי?

"המקרה של גל"צ הוא ייחודי בעולם הרדיופוני והתקשורת בכלל. מנקודת מבט מחקרית התפיסה לרוב הפוכה. החוקר הבריטי ניק קולדרי מדבר על 'הקסם של אחורי הקלעים', ועל האופן שבו אנשים מגיבים לחשיפה של אחורי הקלעים של המדיה כסוג של חוויה מעשירה

המלווה בקריאות התפעלות. לטענתו טמון קסם באתרי המדיה האלה, קסם שמעניק להם הון סימבולי או ערך תרבותי חברתי שמבדיל בין העובדים בהם ל'אנשים רגילים'. 'אפקט הוואו' של המפגש בין ה'אנשים הרגילים' לאנשי המדיה הוא חלק בלתי נפרד מכוחה של המדיה ומסמכותה.

"אבל בגלי צה"ל אתה רואה תהליך הפוך, שבו דווקא העליבות היא שמעוררת את 'אפקט הוואו'. העליבות הופכת ליתרון, ולדרך להתמודד עם הביקורת על התחנה שעושה רדיו מצוין בתנאים קשים, מעין תנאי שטח. הסיבה לכך שגלי צה"ל נבדלת כל כך מתחנות אחרות נובעת מכך שהצורך

שלה אינו מבוסס על הדגשת הגבולות בינה לבין ה'אנשים הרגילים', כפי שקולדרי טוען ביחס לאמצעי מדיה רגילים. נהפוך הוא. עליה להדגיש דווקא את הקשר הבלתי מובן מאליו בינה לבין הצבא והעם. הקשר הזה הוא בסיס הלגיטימציה של התחנה והוא מבוסס, בין היתר, על העליבות החומרית שלה, שמוכרת לנו משירות המילואים. אם היא תתרחק בתנאי הפיזיים משאר בסיסי הצבא, אם היא תתנהל מאתר שידור 'רגיל' ולא עלוב, היא תאבד מהלגיטימציה הציבורית שלה. לכן במשך שנים נבלמו ניסיונות להעביר את התחנה למקומות אחרים, גם כשהיו תוכניות קונקרטריות והוקצו לכך משאבים. אחד הרעיונות שעלה בעבר היה להקצות לתחנה קומה בבניין עזריאלי תמורת אזכור אתר השידור שלה. הרעיון נפל, בין היתר משיקולי יוקרה הטמונים בגובה (מגדלי עזריאלי גבוהים מבנייני הקריה ולא סביר שהתחנה תמוקם באתר המביט על המטכ"ל מלמעלה...). אבל מה היה קורה לתחנה אם הייתה מועברת לשם? איזו הצדקה אפשר לתת להכשרת העילית התקשורתית הבאה של ישראל, במסגרת הצבא, מתחנה המשדרת בבנייני עזריאלי? אם תיתן למי שנתפסים כג'ובניקים תנאים של מדיה רגילה, הלגיטימציה שלהם לעסוק במדיה במדים תתכרסם באופן משמעותי. ויותר מכך, גם ההפך נכון: כל עוד התחנה נראית כמו פח אשפה היא קשורה לתרבות צבאית, לעליבות צבאית, לעוני שלפחות משכך חלקית את העובדה שהיא מתקיימת על חשבון תקציב הביטחון, לפחות לכאורה על חשבון פעילות מבצעית בשטח."

בכל שנה מתחלף בתחנה מחזור. אנשים חדשים, ירוקים לחלוטין וחסרי כל ניסיון בעיתונות או בשידור נכנסים, והמנוסים משתחררים. גם תופעה כזאת הייתה נחשבת בכל גוף מדיה אחר לקטסטרופה ולכאוס מוחלט.

"נכון, אבל בגלי צה"ל הבינו יחסית בשלב מוקדם שהתחלופה הגבוהה היא יתרון. די מהר חלחלה ההבנה שהתחנה לא צריכה להתחרות בקול ישראל מבחינת סטנדרטים של הפייליזציה של החדשות והשיח, ודווקא האימפרוביזציה, הדיבור היותר שוטף, המעין 'חובבנות' הזאת שבשידור זורם הם עדות לרוח שובבה, והתכונות הללו הרי מאפיינות את הדור הצעיר, המהווה את עיקר כוח האדם של התחנה וגם מאפיין את רוחה. התחלופה הזאת זוהתה כרכיב תרבותי בעל יתרון. יצחק לבני (שהיה מפקד התחנה בשנים 1968-1974) יצק את הבסיס, והדור של דורי בן-זאב, ולאחריו ארז טל ואברי גלעד, ששילבו את רעשי הרקע בשידור כדי להתרחק מהסטרייליות המקובעת של האולפן, הפכו את התחנה להרבה יותר מחוברת לחיים ואינטימית, וכל זאת בתקופה שהרדיו היה צריך להמציא את עצמו מחדש.

"העובדה שיש לך מחזור גיוס אחר מחזור גיוס, שממנו אתה יכול לבחור בכל פעם מחדש את הטובים ביותר, בהחלט עוזרת גם להשאיר אנשים מצוינים. ואני חושב שהרעב להצלחה, שהוזכר כמעט בכל הראיונות שקיימתי, גם הוא מדרבן. ההנחה היא שכשאינן לך אתה יצירתי יותר. מקצת הטאלנטים גדלו בתחנה בתקופות שהתאפיינו בחדשנות וחלוציות. הם הביאו עימם ערכים חדשים ואסתטיקה של מוזיקה, וכיום כולם נהנים מהפירות הללו."

"הקמת גלגלצ הפכה את הפרדיגמה הזאת למורכבת יותר. מצד אחד היא היוותה תמריץ משמעותי לתרבות צעירה ולמוזיקה, אבל אלה התפוגגו והתעמעמו עם השנים. גלגלצ היא דוגמה למוסד ש'השתגר', מלשון שגרה, שנים אחרי הפריצה המהפכנית. וכאן ההצלחה של גלגלצ הפכה גם קצת לאויב שלה כי למה לשנות נוסחה מצליחה? שיקול מסחרי שלא תמיד היה חלק מהד.נא של התחנה נכנס בצורה גלויה מאוד בהקמה של גלגלצ, ולכן היכולת להמשיך ולפרוץ קדימה מתמעטת."

אימוץ קריטריונים מסחריים כבסיס להישרדות

האם פריחת הרדיו האזורי פגעה בגלי צה"ל?

"אני קצת כופר בלוגיקה הזאת, שהתחנות האזוריות מתחרות בגלי צה"ל. אני חושב שדווקא גל"צ עשתה

מאמצים להתחרות בתחנות האזוריות ולהצר את צעדיהן עוד בטרם קמו. ההקמה של גלגלצ באופן מודע וברור לא נעשתה לטובת החיילים דווקא. מי שהגה אותה חשב ותכנן מראש תשובה לתחנות האזוריות."

יש מי שיטען שהתחרות הזאת היא היפוך יוצרות עבור תחנה צבאית שמתחרה פתאום בשדה המשחק של הרייטינג.

"אימוץ קריטריונים שהם מסחריים כדי לבחון הצלחה או אי הצלחה של תחנות שידור מחלחל גם לאלה שאינן מסחריות. ראינו את הכניעה הזאת לקריטריונים של רייטינג גם ברשות השידור. וההפסד שלה במאבק הזה, לפחות בזירה הטלוויזיונית, היה בלתי נמנע. גלי צה"ל היא כבר על התפר, היא אימצה לאורך השנים מאפיינים המתכתבים עם זירת השידור המסחרית. למשל, החשיבות העצומה שניתנת בתחנה לנתוני ההאזנה. אבל אין ספק שזה מסוכן עבורה. אם תחנה צבאית צריכה לאמץ קריטריון של תחנה אזרחית המשדרת מולה, ולהתחרות עימה על מספר המאזינים, אזי מה הלגיטימציה או הערך המוסף שלה? מדוע יש להמשיך ולקיים אותה?"

האם קרב היום שבו יגידו שאין לגל"צ זכות קיום כתחנה צבאית? כבר עכשיו יש לא מעט קולות שכופרים בצורך בה.

"אני לא יכול לומר בוודאות, אך מבחינת הרציונל בסיס הקיום שלה נשחק ברגע שהיא אימצה קו דומה לאחרים. אבל חשוב להדגיש שכדי לאמץ קו שונה לא חייבים להיצמד לקו הצבאי דווקא. הרי לאורך השנים לקחה על עצמה גל"צ לא מעט תפקידים השמורים לשידור הציבורי. אם כבר ממילא קיימת תחנה צבאית בתוך הסיטואציה האנומלית של מערכת השידור הישראלית מרובת הערוצים, אז לפחות שתתמיד עם הלוגיקה של שידורי איכות המגוונים את זירת השידור הישראלית. בעבר הבינו את זה בתחנה. בתקופה שבה החלו לשדר מוזיקה פופולרית הם הבינו שזה לא יעבוד בלי עוגן שהוא עוגן תרבותי חזק, של שידור המוכר לנו מתחנות ציבוריות. ובמידה רבה הם הצליחו לשמר את המעמד של התחנה בזכות העוגן התרבותי."

הניסיונות לנתק את גל"צ מהצבא והאימונים לחסל אותה

הרמטכ"ל גדי אייזנקוט הביע רצון לראות את התחנה מחוץ לתקציב הצבאי, ואילו שרת התרבות מירי רגב

רפי רשף ודובי לנץ בשידור

שייצא לפעולה שמשמעותה תהיה חיסול גל"צ, הוא יצטרך לקחת בחשבון מסכת של לחצים ומחאות, והאם ירצה להיות חתום על מותם בטרם עת של התחנה. כך קרה לאהוד ברק שבראשית דרכו כרמטכ"ל רצה להוציא את גל"צ מהצבא ובסופו של דבר, בהמשך כהונתו, קמה גלגלצ.

"בסוף מדובר במעט כסף, בתקציב קטן (תקציב גל"צ עומד על כ-50 מיליון שקלים). השאלה אם יש לרמטכ"ל הרצון והיכולת להתעסק עם התעצמות התקשורתיות והפרקטיקה הנדרשת בשביל להעביר דבר כזה, במקום לתעל את הכוחות לענייני ניהול צבא שיכולים להביא לו תוצאות טובות יותר. אני מתקשה לראות כיצד חיסולה של גל"צ או הוצאתה מהצבא יעמדו בראש מעייניו של מפקד צבאי. מעשה כזה הוא בעיקר סמלי ולא כלכלי וצריך להיות מישהו שהוא באמת משוגע לדבר שיחליט שהוא מקדיש מרץ רב לטובת העניין. היפותטית זה יכול לקרות". לאחר כתיבת הריאיון התברר כי לעת עתה אכן הוחלט להשאיר את גל"צ בצה"ל.

הציעה לבצע תמורות מרחיקות לכת בגלגלצ. גם אופיר אקוניס מתח ביקורת נוקבת על התחנה ותכניה. כיצד אתה מתייחס לניסיונות לבלום את גל"צ, ניסיונות המגיעים הן מהמערכת הצבאית הן מהפוליטיקה?

"צריך להבחין בין שתי המערכות. המערכת הפוליטית והאמירות של אקוניס ודומיו הן תופעה שתמיד הייתה קיימת, אך נעשתה בוטה יותר. כל השיח נהיה בוטה יותר. 'שיח של טוקבקים', שבמסגרתו הבוטות מושכת תשומת לב. אקוניס ורגב מנצלים מגמה של כעס תמידי על התקשורת. התקשורת היא מעין שעיר לעזאזל. בתקופות של מתח ובעיות ביטחוניות התופעה בולטת יותר, וכאמור, בעידן הטוקבקים השיח הזה בוטה וצורם במיוחד.

"אני נוטה להאמין שאת הצהרות הרמטכ"ל על הוצאת גל"צ מהצבא יש לקחת בעירבון מוגבל. הצבא עובד לפי היגיון שונה מהמערכת האזרחית ויש לו הרבה פחות מחסומים. הרמטכ"ל יכול לצאת בהצהרות כאלה אבל יהיו הרבה לחצים שירסנו אותו. אני מניח שלפני

מה עמדתך כאקדמאי וכצופה מן הצד?

"ההתייחסות שלי לגל"צ היא אמביוולנטית. אינני חושב שהצבא מפסיד מהעובדה שקיימת תחנה צבאית בזירה הציבורית. נהפוך הוא. לצבא שמבקש להיות 'צבא העם', שמבקש למצב את עצמו במקום מרכזי בספרה התרבותית והציבורית, תחנה צבאית רק תורמת. בעידן שבו הצבא ומפקדיו חותרים לקבל יחסי ציבור, אני לא חושב שזה חיסרון שקיימת תחנה המשויכת לארגון. הבעיה העיקרית מבחינה תקשורתית היא שכשזאת הנחת היסוד היא בהכרח מרסנת מבחינת תקשורתית. יש כאן אפקט מרסן, לפחות בתת-מודע. קיימת נטייה לצנזורה עצמית. הבעיה המרכזית בקיומה של תחנה צבאית היא שהצבא נמצא לנו ברדיו (באחרונה רוסס גרפיטי ברוח הזאת בסביבת התחנה - 'צבא, צא לנו מהרדיו') ובמדינה דמוקרטית הצבא לא צריך להיות ברדיו".

אבל בגל"צ יש חופש עיתונות גדול יותר מרוב כלי התקשורת, לפחות על פי עדותם של העיתונאים העובדים בתחנה.

"בעבר ולאורך השנים היה ריסון חזק בכל מה שקשור לצה"ל. כיום הרסן שוחרר. אפשר לעסוק בסוגיות הללו, אבל זה מפני שהזירה הציבורית השתנתה בכללה. עם זאת אני מתקשה להאמין שארגון תקשורת מסוג כזה יכול להיות נשכני כארגון, אבל הוא יכול להחזיק כוכבים, שדרנים או עיתונאים שכפרטים יהיו נשכנים.

"יש כאן אנומליה: דווקא העובדה שאין הבדל גדול בין השידור הצבאי לבין השידור האזרחי מפחידה במידה מסוימת. הריסון האזרחי הרבה פחות מובן מאליו מהריסון הצבאי. וכשאתה רואה ששתי המערכות פועלות על פי אותם קריטריונים אתה מתחיל לשאול את עצמך שאלות על חופש הביטוי בכלל ועל רעיונות שחורגים מהקונצנזוס בפרט. במידה רבה הבעיה היא לא גלי צה"ל אלא החברה והמדיה שבהן היא נטועה, והעובדה שאין הבדל גדול בין המערכת הצבאית והאזרחית היא בעיקר תעודת עניות למערכת האזרחית, אם כי היא לא בהכרח תעודת יושר למערכת הצבאית".

יפו תחילה ויפו גם בהמשך

על המדף מונחת כעת תוכנית להעביר את גלי צה"ל מיפו למקום אחר. מה דעתך?

"אני לא מאמין שיצליחו להעביר את גל"צ מיפו, לפחות לא בתקופה הנוכחית. כל מפקד או לפחות מרבית

המפקדים מחזיקים או החזיקו בפנטזיה כזאת, ואז הקדנציה מתקדמת ושוב הם מצאו את עצמם מוטרדים מהיבטים קצרי טווח וקשורים בהווה או בהישגים שיירשמו על שמם. אין סיכוי שמפקד תחנה יגזור את הסרט של עצמו. יש תחלופה של מפקדים ויש כוחות חזקים בתוך התחנה שמתנגדים למעבר. זאב דרורי היה הכי קרוב לזה אי פעם ואמרו לו 'רד מזה, עזוב את זה, אנחנו עלובים וכולם חיים עם זה בשלום. ברגע שנראה טוב במבנה חדש - אז יתחילו לפתוח עלינו עיניים'. ככל שהאיום על גלי צה"ל יגבר, כך יגבר גם החשש מפני המעבר".

מה עם רעיון המעבר ללוד, מקום קשה בעל אמירה חברתית? גם ראש אכ"א תומך בכך.

"ראשית, גם יפו הייתה עד לפני כמה שנים מקום קשה. היא נחשבה לחור לפני שכרישי הנדל"ן גילו אותה. ומה יקרה כשהנדל"ן בלוד יטפס למעלה? הרי גם לוד עוברת ג'נטריפיקציה, וגם שם הבנייה לאוכלוסייה 'חזקה' - שם קוד ליהודים - מתחילה לחדור. אם התוכנית הייתה להעתיק את גל"צ לירוחם או לאופקים הייתי מסכים שזאת פעולה עם אמירה חברתית, אבל אז אתה מאבד חלק נכבד מהאנשים שעושים את גל"צ ואת היתרונות שיש לארגון תקשורת חדשותי ממיקומו במרכז. המשמעות היא שינוי משמעותי בהוויית התחנה ולדעתי זה לא יקרה.

"מעבר לכך, לבניין המצ'וקמק הזה ביפו יש הרבה יתרונות. חוץ מהמורשת שהוא מחזיק והזיהוי של התחנה איתו, יש לו יתרון מכך שהוא ממוקם באזור אזרחי מנותק ממחנות צבאיים. מרבית החלופות שניתנו עד היום דיברו על הטמעת התחנה בתוך מחנה צבאי, או בקו התפר שלו. כל מהלך כזה ייצור התנגדות גדולה בתוך התחנה, ומעבר למתחם אזרחי חדש יעלה את הדיון הפוליטי והחברתי הקשור בדמותה וזכות קיומה. כך או כך המחיר של כל מעבר יהיה גבוה. אם תשפר את התנאים, תאבד את לגיטימצית התחנה העניינה, ואם תעבור למקום שנראה קצת יותר טוב, תהיה ביקורת על בזבוז הכספים. כך שלדעתי לא מן הנמנע שהגל"צניקים יישארו במקומם".

במחקרך בחנת גם את סוגיית המגדר בתחנה הצבאית. לאילו מסקנות הגעת?

"במבט לעבר, עשרות שנים לאחור, התמונה של שוויוניות בהפקת החדשות בין המינים אינה ורודה

כתבי גל"צ מראיינים את ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט; רזי ברקאי וראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק.

ההכשרה, אבל לאחריה הגברים יצאו לתפקידי עיתונות בשטח והנשים להפקה ומקצתן הצליחו להגיע לתפקידי עריכה. הגברים היו 'אנשי השטח' והנשים עשו 'תפקידי שירות' שנחשבים אמהיים יותר: להשיג מרואיינים ולנחם. כפי שאחת המרואיינות ציינה, בשל התפקיד החשוב של התחנה כבית ספר מרכזי למדיה בישראל, חלוקת התפקידים הזאת קיבעה את המסך לעשרות שנים קדימה. החיילים שיצאו עם ניסיון בעיתונות השתלבו במהירות בארגוני המדיה האזרחיים, בדגש על הטלוויזיה".

אבל יוצאות גל"צ שינו את הפרדיגמה והפכו למובילות בכלי תקשורת מרכזיים. שמות כמו אילנה דיין, יונית לוי, תמר איש-שלום, לינוי בר גפן ועוד.

"נכון. אבל במקרים אחדים, כמו זה של אילנה דיין, היה מדובר בהצלחה חריגה בנוף הגברי של התחנה. הנקודה שבה חל שינוי אמיתי הייתה ראשית שנות התשעים. אז הפסיק הצבא להזרים חיילים לתחנה, בעקבות ההחלטה של ברק לסגור את התחנה. באותה תקופה "ייבשו" את התחנה מגברים, ומחוסר ברירה נשים עברו לקדמת הבמה. הן הוכיחו את עצמן, התבלטו, ואז כבר לא ניתן היה לחזור אחורה. ועדיין, למרות נרטיב השוויוניות, לגל"צ מעולם לא הייתה מפקדת. למה בעצם? אין נשים בולטות שידועות לעשות רדיו?" ■

במיוחד. אמנם כך היה מקובל אז בכל ארגוני התקשורת. ברשות השידור המצב, מן הסתם, היה גרוע יותר. בשנות השבעים והשמונים אפשר לראות כיצד חלוקת התפקידים העיתונאיים בתחנה שיקפה את יחסי המינים בשאר היחידות הצבאיות. וכך, כמו שהיה מקובל אז שחיילות לא יוצאות לתפקידי שטח קרביים, כך גם תפקידי הכתבות היו חסומים בפני חיילות בתחנה. ההדרה של נשים מתפקידים עיתונאיים התלכדה עם הנימוקים הצבאיים של אי הצבת נשים בתפקידי שטח, גם אם אלה היו תפקידים בדסק החוץ של התחנה, שאותם אפשר היה לעשות מהאולפן. במקצועות העיתונאיים נשים שירתו בעיקר כמפיקות, או כפי שאחת הנשים שראיינתי הגדירה, כסנג'ריות של עיתונאים גברים. הצבאיות הוסיפה ממד נוסף, של תורניות מובחנות לגברים ולנשים, שגם הן תרמו להבחנה בין המינים והתפקידים שלהם. כך למשל, נשים שימשו בתחנה בתפקיד סמלת תורנית. אבל גבר, גם אם היה באותה דרגה של הסמלת התורנית, שימש כקצין תורן".

תהליך החתירה לשוויון מגדרי מתקדם כל הזמן.

"בהחלט, אם כי לאט. היו תקופות, בשנות השמונים, למשל, שבהן כל הגברים וכל הנשים עברו את אותה